

מחווון לבדיקת מבחן תלקיט בספרות 12 שנ"ל - תשפ"ז

הנחיות כלליות לבדיקה

- יש להתייחס למחווון כהמלצה מיטבית המכוונת למענה מלא ומקיף. חשוב לבדוק את עומק ההבנה והיכולת של התלמיד/ה להסביר ולפרט את הטיעונים.
- אין לפסול תשובה שלמה אם התלמיד/ה לא ענה/ענתה על מלוא התשובה, אך הניקוד יותאם באופן פרופורציונלי לחלקים שהוצגו.
- תשובות המכילות תוכן נכון אך אינן ממוקדות בשאלה יקבלו 50% מהניקוד.
- יש לתת ניקוד על כל מידע רלוונטי ומנומק היטב, גם אם הורחב מעבר לנדרש באופן מינימלי.
- תשובה על סוג יצירה שאינו תואם את הפרק תיפסל. יש לוודא שהתלמיד/ה זיהה/זיהתה נכון את סוג היצירה (שירה, דרמה, פרוזה) והתייחס/ה אליה בהתאם.
- במקרה של טעות קבוצתית בבחירת סוג היצירה, יש להתייעץ עם הרכזת.

מבנה השאלון וחלוקת הניקוד

- פרק ראשון - שירה:**
יש לענות על שתי שאלות מתוך ארבע. כל שאלה שווה 25 נקודות, ובסה"כ 50 נקודות לפרק.
- פרק שני - דרמה מודרנית:**
יש לענות על שאלה אחת מתוך שתיים. השאלה שווה 50 נקודות ומתמקדת בניתוח רעיונות מרכזיים והצגתם לאורך המחזה, תוך התייחסות למאפיינים דרמטיים.
- פרק שלישי - ספר קריאה:**
יש לענות על שאלה אחת מתוך שתיים. השאלה שווה 50 נקודות ומתמקדת בניתוח השוואתי של דמויות וביסוס המסרים שהסופר מעביר דרכן.

פרק ראשון: שירה

שאלה 1: "סלימה את דומעת" - אמירה הס

א. כיצד מתבטאים הקשיים בשיר? יש לרשום שלוש דוגמאות ולהסבירן (15 נק')

- **תנאי מגורים ירודים ופרימיטיביים:** השיר מתאר חיים ב"צריך הפח" ושימוש ב"בלוק הקרח על העיניים שלי" במקום מקרר. עובדות אלו ממחישות את המחסור החמור בתשתיות בסיסיות ובנוחות מינימלית, המאפיינים את תקופת המעברות. תנאים אלו מעידים על קשיי קיום יומיומיים ועל התמודדות עם עוני ודלות.
- **אווירה קודרת ודיכאונית:** הביטוי "לילה במעברה חלף מעלינו כמו צל כבד" ממחיש באופן עמוק את האווירה הקשה והמדוכאת. הלילה, שאמור להביא מנוחה, הופך לסמל לכובד ולכדור של החיים במעברה, מצב שאין ממנו מנוס.
- **בדידות וניתוק חברתי ומשפחתי:** הדוברת מתוארת את אמה, סלימה, כמי שנאבקת לגדל ילדה בתנאים הקשים במעברה.

ב. מהם אמצעי העיצוב בציטוטים הבאים? כיצד הם תורמים להבנת משמעות השיר?

- **"ריצת בקר חלומה אל לע הבצות המרהיב (5 נק')"**
 - **אמצעי העיצוב:** מטפורה והאנשה. הביטוי "לוע הביצות" מעניק לביצה תכונות של יצור חי וטורפני ומרהיב, המאיים לבלוע את הילדה הרצה.
 - **תרומה למשמעות:** הניגוד בין ה"לוע" המסוכן לבין התיאור "המרהיב" מדגיש את המשיכה הפתיינית והקטלנית של הסכנה. הוא ממחיש את המציאות שבה גם המקומות המסוכנים נראים מושכים, אולי כדרך לברוח מהמציאות המדכאת של המעברה, אך מובילים לסכנה.
- **"ולילה במעברה חלף מעלינו כמו צל כבד (5 נק')"**
 - **אמצעי העיצוב:** דימוי. הלילה מושווה ל"צל כבד".
 - **תרומה למשמעות:** דימוי זה ממחיש באופן ויזואלי ורגשי את האווירה הקודרת, המעיקה והמדכאת של החיים במעברה. ה"צל הכבד" מסמל את הכובד הנפשי, את חוסר התקווה ואת התחושה שהזמן עובר אך הקשיים נשארים ומעיקים.

שאלה 2: "סיפור על הסבתא" - אריה סיון

א. איך הגיבה הסבתא למציאות הקשה בארץ? מהי המשמעות של תמימותה? (15 נק')

- הסבתא מתוארת כ**דמות חלוצית**, שהגיעה ליישוב שטח בתולי ופראי. היא מייצגת את דור המייסדים שהיה נכון להתמודד עם אתגרים פיזיים ונפשיים כבדים.
- היא מתייחסת למציאות הקשה בארץ באופטימיות רבה וב**תמימות מבוררת השראה**. היא מפרשת את "קולות המלחמה" – קולות הסכנה – כ"סימפוניות מופלאות" ו"לכבוד השחר הבוקע מחדש". תמימות זו אינה מעידה על חוסר הבנה, אלא על בחירה אקטיבית לראות את הטוב והתקווה גם בתוך הקשיים. היא רואה בארץ את ההתחלה החדשה והמבטיחה.
- **משמעות תמימותה:** תמימותה של הסבתא משמשת כ**כוח מניע** המאפשר לה להתגבר על הפחד והסכנות. היא אינה מוותרת על חזון יישוב הארץ, והאופטימיות שלה היא זו שמניעה

אותה להתיישב במקום המסוכן. בכך, היא הופכת לסמל לחוסן נפשי ולאמונה חזקה בעתיד, למרות המציאות המורכבת.

ב. הסבר/הסביר את המשמעות של הביטוי "המלחמה על שטח המחיה" במקרה הזה - מי הם לדעתך "הלוחמים" ועל מה הם נלחמים? (10 נק')

- לביטוי "המלחמה על שטח המחיה" מתקבלים פירושים שונים:
- לדוגמא קונפליקט בין האדם (המתגייסים) לבין הטבע הפראי של הארץ בתחילת ההתיישבות.
- דוגמא נוספת - קונפליקט בין המתגייסים היהודים למתגייסים הלא יהודים, מלחמה על טריטוריה כפי שהיה בקום המדינה.
- על מה נלחמים: הם נלחמים על השליטה בקרקע ועל היכולת לעבד אותה ולחיות בה. המאבק אינו רק פיזי, אלא גם פסיכולוגי-קיומי. הסבתא נלחמת על הזכות להגשים את חלומה הצינוני ולבנות בית במקום חדש. קיים קושי לעבד את האדמה וקיים קונפליקט בין בני אדם על השליטה בקרקע.

שאלה 3: "על שתיקתם של התימנים" - אהרון אלמוג

א. תאר/תארי את ההבדל בין התנהגות הדור הישן לדור החדש כפי שהם מתוארים בשיר. מדוע השינוי הזה משמעותי? (15 נק')

- **הדור הישן (העבר):** דור הסבים והאבות של יוצאי תימן מתואר כדור של שתיקה. התקשורת ביניהם הייתה איטית, מכבדת ובעלת עומק - "ישבו ושתקו", "כשאחד שר השני חיכה". השתיקה כאן אינה ביטוי לחוסר תקשורת, אלא אופן ביטוי תרבותי עמוק, דרך של הקשבה, כבוד הדדי והבנה ללא מילים רבות. היא מייצגת מסורת, סבלנות, ואולי אף סוג של התבטלות או השלמה עם המציאות, כפי שאפיינה עולים שהגיעו לארץ בתקופה מוקדמת.
- **הדור החדש (ההווה):** בניגוד מוחלט, האב - המייצג את ההווה - "יושב ומחכה לצלצול" ו"עכשיו הוא רוצה שיקשיבו לדבריו". הוא חווה בדידות וניכור, ותאוות דיבור - רצון עז להשמיע את קולו - מאפיינת אותו.
- **משמעות השינוי:** השינוי הזה הוא משמעותי ביותר מכיוון שהוא מסמל אובדן של מסורת תרבותית ודרכי תקשורת עתיקות. השתיקה, שהייתה בעלת ערך ומשמעות עמוקה בעבר, הופכת בהווה לביטוי של בדידות ושל רצון בלתי מסופק לדבר ולהיות מוכר. זה משקף את הקושי של הדור המבוגר להשתלב בחברה החדשה, הצורך שלהם בהכרה ובהשמעת קול, ואת הפער התרבותי שנוצר בינם לבין הדורות הצעירים יותר בחברה הישראלית.

ב. כיצד משמש מכשיר הטלפון להדגשת הניגוד בין העבר להווה? הסבר/הסביר בהתבסס על דוגמאות מהטקסט. (10 נק')

- **העבר:** הדור הישן, כמו "תימנים ממחנה יוסף", נפגש באופן אישי וקהילתי בבית הסבא. המפגשים הללו התאפיינו בקודים של תקשורת שונים: "ישבו ושתקו", או "כשאחד שר השני חיכה". התקשורת הייתה איטית, הדדית, ומבוססת על נוכחות פיזית והקשבה פנימית, שבה השתיקה עצמה הייתה חלק מהשיח.
- **הווה:** מכשיר הטלפון, שהותקן לאב, משמש כסמל מובהק לניגוד ולפער שבין העבר להווה. במקום הנוכחות הפיזית והשתיקה המלאה במשמעות, האב כעת "יושב ומחכה לצלצול". הטלפון מייצג תקשורת מודרנית, מהירה ומרוחקת, אך הוא גם מדגיש את בדידותו של האב ואת רצונו הבלתי מסופק להשמיע קול ולהיות נשמע. הטלפון הופך מסמל קדמה לסמל לניתוק - למרות שהוא כלי לתקשורת, הוא מותיר את האב לבד, מייחל לקשר שאינו תמיד מגיע, ובכך מדגיש את אובדן הקשר האוטנטי והקהילתי של פעם.

שאלה 4: "מתחת לפני האדמה" - אלי אליהו

א. מהו מקור הבושה של האב במוזיקה שהוא אוהב? מדוע הוא מרגיש צורך להחליף תחנות? (15 נק')

- מקור הבושה של האב נובע מקונפליקט זהות עמוק. הוא הגיע מעיראק ("ובגדד מתה"), והוא חי בחברה חדשה (ישראל) שבה תרבות המוצא שלו אינה מוערכת, ואף נתפסת כנחותה. המוזיקה ה"מזרחית" שהוא אוהב היא סמל מובהק למורשתו ותרבותו, אך היא נתפסת כ"תחנות הבושה" בתוך החברה הישראלית שהייתה דומיננטית באותה תקופה.
- הוא מרגיש צורך להחליף תחנות במהירות "לפני שיוצאים ועולים מעל פני האדמה" מחשש מדחייה חברתית וסטיגמה. הוא מבין שחשיפת אהבתו למוזיקה זו עלולה לחשוף את זהותו כ"עולה חדש" או "מזרחי", ולהביא לשיפוטיות או אי-קבלה. האב מנסה להסתיר את שורשיו ואת טעמו המוזיקלי כדי להתאים את עצמו לנורמות החברה ולהימנע מביקורת או לגלוג, מתוך רצון להשתלב ולהיות "ישראלי" כמו כולם.

ב. הסבר/הסבירי את המשמעות של הביטוי "מתחת לפני האדמה" ו"מעל פני האדמה" - איך הם מייצגים מצבים שונים? (10 נק')

- הביטויים "מתחת לפני האדמה" ו"מעל פני האדמה" אינם מתייחסים רק לממד פיזי, אלא בעיקר לממד פסיכולוגי, חברתי ותרבותי, והם מייצגים מצבים קיומיים מנוגדים:
 - **"מתחת לפני האדמה":** ביטוי זה מתייחס לחניון התת-קרקעי, המקום שבו האב ממתין לבנו ובו הוא יכול להאזין למוזיקה שהוא אוהב בחשאי. מצב זה מייצג **מרחב אישי ומוגן, בו האב מרגיש חופשי להיות מי שהוא באמת**, עם מורשתו ותרבותו. זהו מקום של הסתרה, בו הבושה נשארת נסתרת והוא יכול להתחבר לשורשיו ללא חשש משיפוטיות חיצונית. זהו מקום של אותנטיות נסתרת.
 - **"מעל פני האדמה":** ביטוי זה מסמל את היציאה אל המרחב הציבורי והחברתי של החברה הישראלית. זהו המקום שבו האב נדרש להשתלב, לדבר עברית, ולהתאים את עצמו לנורמות המקובלות. זהו מקום של **חשיפה, בושה, וניסיון להשתלב**, גם במחיר ויתור על חלק מזהותו. האב חייב להחליף תחנות מוזיקה במהירות לפני שהוא עולה מעלה, כי הוא עובר ממרחב פרטי ובטוח למרחב ציבורי שבו הוא מרגיש חשוף ושופט.

פרק שני: דרמה מודרנית

שאלה 5: מענה לדוגמא על "ביקור הגברת הזקנה" - פרידריך דירנמט, ניתן לבחור בדרמה מודרנית אחרת.

בחר/בחרי רעיון מרכזי במחזה שלמדת (כגון: עימות בין דורות, חיפוש אחר זהות, התמודדות עם מציאות קשה, קשיים במשפחה או רעיון אחר) והדגם/הדגימי כיצד הוא מתפתח לאורך המחזה. (50 נק')

- **כיוון לתשובה:** התלמיד/ה יבחר/תבחר רעיון מרכזי אחד מהמחזה – למשל, השחתת ערכים מוסריים בשל בצע כסף, התפרקות מוסדות חברתיים, מוטיב הנקמה והצדק העיוור, או האחריות הקולקטיבית של החברה - וינתח/תנתח אותו לעומק על בסיס המחזה כולו. הניתוח צריך להראות כיצד הרעיון הזה מתפתח ומשפיע על העלילה ועל הדמויות.
- **הדגמה מומלצת:** יש להדגים את התשובה באמצעות התייחסות מפורטת וספציפית לשלושה מתוך הנושאים הבאים:

- **דיאלוגים ומונולוגים חשובים:** יש לנתח דיאלוגים מרכזיים בין הדמויות (למשל, בין קלייר לאיל) או מונולוגים פנימיים המבטאים את הדילמות המוסריות או את שינוי הערכים. יש להשתמש בציטוטים רלוונטיים (גם אם בקירוב) ולהסביר כיצד הם ממחישים את התפתחות הרעיון לאורך המחזה. למשל, דיאלוגים המבטאים את ההתחבטות הראשונית של התושבים מול הצעתה של קלייר, ולאחר מכן את ההתדרדרות המוסרית שלהם והצדקת הפשע.
- **מעשים ומצבים דרמטיים:** יש לתאר מצבים מכריעים במחזה המקדמים את הרעיון. לדוגמה: הגעתה של קלייר לעיר מלווה בתקווה כלכלית עצומה, והצעתה הכספית חסרת התקדים בתמורה לרצח, אשר הופכת את הדילמה מתיאורטית למציאותית. יש לתאר גם את ההתנהגות הלא-אנושית וההידרדרות המוסרית של התושבים, שבאה לידי ביטוי בצריכת מוצרי יוקרה לפני שהשיגו את הכסף בפועל, או בהיערכותם לביצוע הרצח.
- **התפתחות דמויות:** יש לנתח כיצד דמויות מרכזיות (כמו ראש העיר, הכומר, השופט, או המורה) עוברות שינוי ערכי לאורך המחזה. בהתחלה הן מתנגדות לרצח מסיבות מוסריות, אך בהדרגה הן נכנעות לפיתוי הכסף ומצדיקות את הרצח מסיבות אינטרסנטיות או "מוסריות" מעוותות. יש להדגים כיצד כל דמות מסמלת היבט מסוים של ההתפרקות המוסרית של החברה.
- **סמלים או מוטיבים חוזרים:** יש לזהות סמלים או מוטיבים חוזרים (כגון העוני מול העושר, העיוורון, או הציד) ולהסביר כיצד הם תורמים להעמקת הרעיון המרכזי. לדוגמה, העיוורון של יל, ובהמשך עיוורונם המוסרי של תושבי העיר. יש לקשור את הסמלים להתפתחות העלילה ולמסרים שהמחזה מנסה להעביר.

פרק שלישי: ספר קריאה

שאלה 6: "מישהו לרוץ איתו" - דוד גרוסמן

בחר/בחרי שתי דמויות מרכזיות מהספר שקראת וערוך השוואה ביניהן. (50 נק')

- **כיוון לתשובה:** התלמיד/ה יבחר/תבחר שתי דמויות מרכזיות מהספר (למשל, אסף ותמר) ויבצע/תבצע השוואה מקיפה ומעמיקה ביניהן. ההשוואה צריכה לחשוף הן נקודות דמיון והן נקודות שוני, ולהראות כיצד כל דמות תורמת לעיצוב המסרים המרכזיים של הספר.
- **הדגמה מומלצת:** יש להתייחס באופן מפורט לנושאים הבאים:

○ **המטרות והשאיפות שלהן:**

- **אסף:** מונע תחילה **מסקרנות ותמימות**, כשמשימתו היא למצוא את בעל הכלבה. בהמשך, שאיפתו מתפתחת ל**נחישות עמוקה למצוא את תמר**, להבין את סיפורה ולעזור לה ולאחיה, שימי. שאיפה זו משקפת את התפתחותו מדמות פסיבית לאקטיבית, החשה אחריות גדלה והולכת.
- **תמר:** מטרתה הברורה והמוחלטת היא **להציל את אחיה האהוב, שי**, ממעגל הסמים והניצול במעון של פסח. היא מתכננת בקפידה את המבצע המסוכן ומוכנה להקריב הכל למען המטרה הזו. שאיפה זו נובעת מדאגה עמוקה ואחריות משפחתית בלתי מתפשרת.

○ **דרכי ההתמודדות שלהן עם בעיות ומצב הרגשי:**

- **אסף:** תחילה הוא מהוסס ומתלבט, אך במהלך החיפושים הוא מגלה **אומץ, תושייה ויכולת אלתור**. הוא מתמודד עם פחדים וסכנות, אך נחישותו לעזור מניעה אותו קדימה. רגשותיו משתנים מסקרנות לתחושת אחריות ואפילו

אהבה כלפי תמר, עוד לפני שפגש אותה. הוא עובר תהליך של התבגרות רגשית משמעותית.

▪ **תמר:** היא נחושה, אמיצה ומוכנה להסתכן למען משפחתה. היא מתמודדת עם מצבי לחץ קיצוניים, פחדים ואיומים מצד עולם הפשע, אך הדאגה העמוקה לאחיה מעניקה לה כוחות להתמודד. היא מסתירה את רגשותיה הקשים על מנת לשמור על חזות חזקה.

○ השפעתן זו על זו (אם רלוונטי):

▪ שתי הדמויות עוברות תהליך התבגרות והתפתחות אישית הדדית במהלך העלילה, כשהן משלימות זו את זו. אסף, באמצעות חיפושיו אחר תמר, נחשף למציאות קשה ומגלה כוחות פנימיים שלא ידע על קיומם. תמר, בזכות תמיכתו של אסף (גם אם מרחוק), מוצאת תקווה וכוח להמשיך במאבקה. **הקשר המתפתח ביניהם, גם אם הוא עקיף בהתחלה, מסמל את השינוי שעוברים שניהם ואת כוחו של הקשר האנושי.**

○ המסר שהסופר רוצה להעביר דרך הדמויות הללו:

▪ דרך אסף ותמר, גרוסמן מעביר מסרים על **כוחה של הנחישות, אומץ לב, וחשיבותה של אחריות הדדית**. הדמויות מדגימות כיצד אנשים צעירים, לכאורה תמימים, יכולים לגלות כוחות פנימיים בלתי צפויים ולקחת על עצמם משימות קשות למען האחר. המסר המרכזי הוא **כוחה של האהבה והדאגה למשפחה ולחברים**, והיכולת של הפרט להתמודד עם מציאות קשה ולפעול לשינוי, גם כשהסיכויים נראים קלושים.